

Het groene goud

Koen Akkerman, Vera Beukers, Yelmer Blaauw, Babette Groenland, Rudolf Hendriks & Steffan Polderman

Het groene goud

‘Onderzoek naar de mogelijkheden om economisch gezien meer van het landschap en de natuur in de gemeente Rheden te profiteren’

Auteurs: Koen Akkerman
Vera Beukers
Yelmer Blaauw
Babette Groenland
Rudolf Hendriks
Steffan Polderman

Studierichting: Minor ontwikkelingsplanologie
Onderwijsinstelling: Hogeschool Van Hall Larenstein
Begeleider: Lubbert Hakvoort
Datum: 19-01-2012

Voorwoord

In opdracht van het samenwerkingsverband Groene Vallei Veluwezoom is een onderzoek uitgevoerd naar de economische waarde van het groen op dit moment in de gemeente Rheden. Ook is onderzocht hoe deze waarde benut kan worden. De opdracht is geschreven in het kader van de minor ontwikkelingsplanologie van Hogeschool Van Hall Larenstein, in de periode van september 2011 tot en met januari 2012. De begeleider was Lubbert Hakvoort. We verwachten met het verschijnen van dit rapport dat er een goede indicatie is gegeven van de waarde van het groen in de gemeente Rheden. Ook verwachten we dat inspiratie is gegeven om economisch meer van deze waarde te profiteren. Door de gehouden workshop hopen we dat we de deelnemende partijen geïnspireerd en gestimuleerd zijn om

initiatieven op te pakken.

Onze dank gaat uit naar de heer Lubbert Hakvoort die ons gedurende dit project heeft begeleidt. Ook willen we het samenwerkingsverband Groene Vallei Veluwezoom bedanken voor de gelegenheid die zij gegeven hebben om deze opdracht uit te mogen voeren. Verder willen we Martijn van der Heide hartelijk bedanken voor zijn begeleiding en bijdrage tijdens de workshop en de seminar. Tot slot willen we Daan van der Linde bedanken voor zijn feedback en tips die ons geïnspireerd hebben.

We kijken terug op een geslaagde periode waarin we veel geleerd hebben over ecosysteemdiensten, groene economie en het organiseren van workshops. Deze kennis kan voor ons in de toekomst nog goed van pas komen.

Samenvatting

Dit rapport gaat over de economische waarde van het groen in de gemeente Rheden en hoe hier meer geprofiteerd van kan worden. Om meer van het groen in de gemeente Rheden te profiteren is in 2010 een samenwerkingsverband opgericht, gericht op innovatie en het uitwisselen van groene kennis. Dit is een samenwerkingsverband tussen groene scholen, de gemeente Rheden, ondernemers en natuur beherende organisaties uit de gemeente Rheden. Het doel van het samenwerkingsverband is om landschap en natuur te benutten als economische drager. Door samenwerking en kennisdeling hopen zij van Rheden een kenniscentrum te maken rondom groene onderwerpen. Het samenwerkingsverband heeft gevraagd om de waarde van het groen op dit moment in de gemeente Rheden te meten/schatten en om uit te zoeken hoe er economisch gezien meer van deze waarde geprofiteerd kan worden. Deze waarde is in kaart gebracht middels een nulmeting. Voor de nulmeting zijn alle baten die het groen oplevert geïnventariseerd en op een rijtje gezet. Waar mogelijk is hier een economische waarde aangekoppeld. Uit de nulmeting is gebleken dat het hout in de vorm van bossen de meeste waarde vertegenwoordigt. De waarde van het hout van de totale oppervlakte bos in de gemeente Rheden bedraagt ongeveer 16,5 miljoen euro. Ook dagrecreatie is veel waard, dit levert gemiddeld zo'n € 10.000,- per dag op voor dit gebied. Andere belangrijke (potentiële) inkomstenbronnen zijn bos, heide en grasland, die gebruikt kunnen worden als energie voor biomassa. Alle baten van de nulmeting vormen het groene goud in de gemeente Rheden. Om het groene goud te benutten zijn ideeën bedacht middels brainstormsessies. Hieruit zijn een heleboel ideeën gekomen. Uiteindelijk zijn er 15 inspirerende ideeën uitgekozen. Deze

zijn gepresenteerd aan de deelnemers van het samenwerkingsverband in een workshop. Uit de workshop kwam naar voren dat de vijftien ideeën het sterkst zijn als ze met elkaar verbonden worden en onder het thema 'levensloop' geplaatst worden. Het idee hierbij is om mensen in elke fase van hun leven bij de natuur te betrekken en dat natuur beherende organisaties, ondernemers etc. hier economisch van kunnen profiteren. Een ander idee wat uit de workshop kwam was om een 'energiepark' in de gemeente Rheden te creëren omdat het landschap in de gemeente zich hier goed voor leent. In dit energiepark kunnen allerlei vormen van groene energie worden opgewekt. Dit idee kreeg tijdens de workshop het meeste draagvlak. Voor het thema 'levensloop' en 'energiepark' moet een business plan geschreven worden zodat deze uitgevoerd kunnen worden. Dit zou door studenten van Van Hall Larenstein uitgevoerd kunnen worden.

Doel van dit rapport is om de waarde van het groen in de gemeente Rheden op dit moment aan te geven; het groene goud. En hoe deze waarde meer benut kan worden. Doel was ook om projecten aan te dragen die studenten op kunnen pakken. Hiermee wordt de educatieve doelstelling gerealiseerd die het samenwerkingsverband nastreeft om van Rheden een kenniscentrum te maken rondom groene onderwerpen. Een ander doel is geweest om het samenwerkingsverband te inspireren en energie te geven om het groene goud te benutten. Door de reacties op de workshop hebben we gemerkt dat hier in een grote stap is gemaakt.

← PANNEKOEKHUIS STRIJLAND

← PRINSHEERLIJK

BIJENSTAL →

← STATION RHEDEN

MANEGE MIDDEN-HEUVEN →

← BEZOEKERSCENTRUM

DE RUIF/DE DEEL →

← VVV FIETSENVERHUUR
SPORTIEVE EVENEMENTEN

← START WANDELROUTES

START FIETS- EN ATB ROUTES →

SCHAAPSKOOI →

← NATUURMONUMENTEN REGIO
KANTOOR

← BRASSERIE

Inhoudsopgave

1.0 INLEIDING	11
2.0 METHODE	13
3.0 HUIDIGE SITUATIE	17
3.1 Gebiedsbeschrijving	17
3.2 Bestaande initiatieven	17
4.0 NULMETING	19
4.1 Hout	20
4.2 Voedsel	20
4.3 Dagrecreatie	20
4.4 Bescherming tegen ziekten en plagen door biologische controle	20
4.5 Energie uit biomassa	20
4.6 Schone lucht via fijnstofafvang en NOx-/SO2 opname	20
5.0 IDEEËNANALYSE	23
5.1 Ingedeelde ideeën in categorieën van COCD-methode	23
5.2 Geselecteerde ideeën	23
6.0 WORKSHOP & SEMINAR	27
6.1 Uitkomsten workshop	27
6.2 Uitkomsten Seminar	27
7.0 STRATEGISCH ADVIES	31
7.1 Conclusies	31
7.2 Strategisch advies	33
7.3 Aanbevelingen	33
Bronvermelding	35

1.0

Inleiding

Dit rapport gaat over hoe het landschap en de natuur in de gemeente Rheden als economische drager benut kan worden. Het is geschreven voor de minor Ontwikkelingsplanologie van het schooljaar 2011/2012 op Hogeschool Van Hall Larenstein. Koen Akkerman, Vera Beukers, Yelmer Blaauw, Babette Groenland, Rudolf Hendriks en Steffan Polderman vormen de studentengroep Rheden. De studentengroep Rheden heeft het minorproject 'Groene economie Rheden' aangegepen om diepgaand onderzoek uit te voeren naar de waarde van het landschap en de natuur in de gemeente Rheden en hoe hier meer van geprofiteerd kan worden.

Op het gevarieerde landschap in de gemeente Rheden komen vele bezoekers af.

De meeste hiervan komen voor de Posbank, waar je prachtig uitzicht hebt over de Veluwezoom en het gebied daar om heen. Jaarlijks komen hier ongeveer twee miljoen bezoekers op af. De vele bezoekers van de Posbank zien echter vaak maar een deel van het gebied. Door de bezoekers wordt maar een beperkt deel van het geld uitgegeven in de gemeente Rheden, waar de Posbank ligt. Hierdoor wordt er door lokale ondernemers en overheden niet optimaal geprofiteerd van het unieke landschap en natuur met de vele bezoekers die er op af komen. Om meer van het landschap en de natuur te profiteren is in 2010 een samenwerkingsverband opgericht, gericht op innovatie en het uitwisselen van groene kennis. Dit is een samenwerkingsverband tussen groene scholen, de gemeente Rheden, ondernemers en natuur beherende organisaties uit de gemeente Rheden. Het doel van het samenwerkingsverband is om landschap en natuur te benutten als economische drager. Door samenwerking en kennisdeling hopen

zij van Rheden een kenniscentrum te maken rondom groene onderwerpen.

Om het landschap en de natuur economisch meer te kunnen benutten is het noodzakelijk om te weten welke producten en baten uit het landschap en de natuur te halen zijn. Het samenwerkingsverband wil middels een nulmeting weten wat er uit het landschap te halen valt. Ook wil het samenwerkingsverband graag weten wat mogelijke realistische ideeën/initiatieven zijn.

De onderzoeksvraag luidt: hoe kan het samenwerkingsverband Groene Vallei Veluwezoom economisch gezien profiteren van het landschap en natuur in de gemeente Rheden?

Het rapport is als volgt opgebouwd.

In hoofdstuk 2 is de methode beschreven die gehanteerd is om de bovenstaande activiteiten en producten te realiseren.

In hoofdstuk 3 is de huidige situatie beschreven; het projectgebied in het kort en de geïnventariseerde initiatieven op het gebied van economisch profiteren van het groen.

In hoofdstuk 4 staat de nulmeting.

Vervolgens is in hoofdstuk 5 de ideeënanalyse beschreven. Hierin staat een overzicht van alle ideeën die gegenereerd zijn.

In hoofdstuk 6 is een referentiebeschrijving van de vijftien geselecteerde ideeën weergegeven.

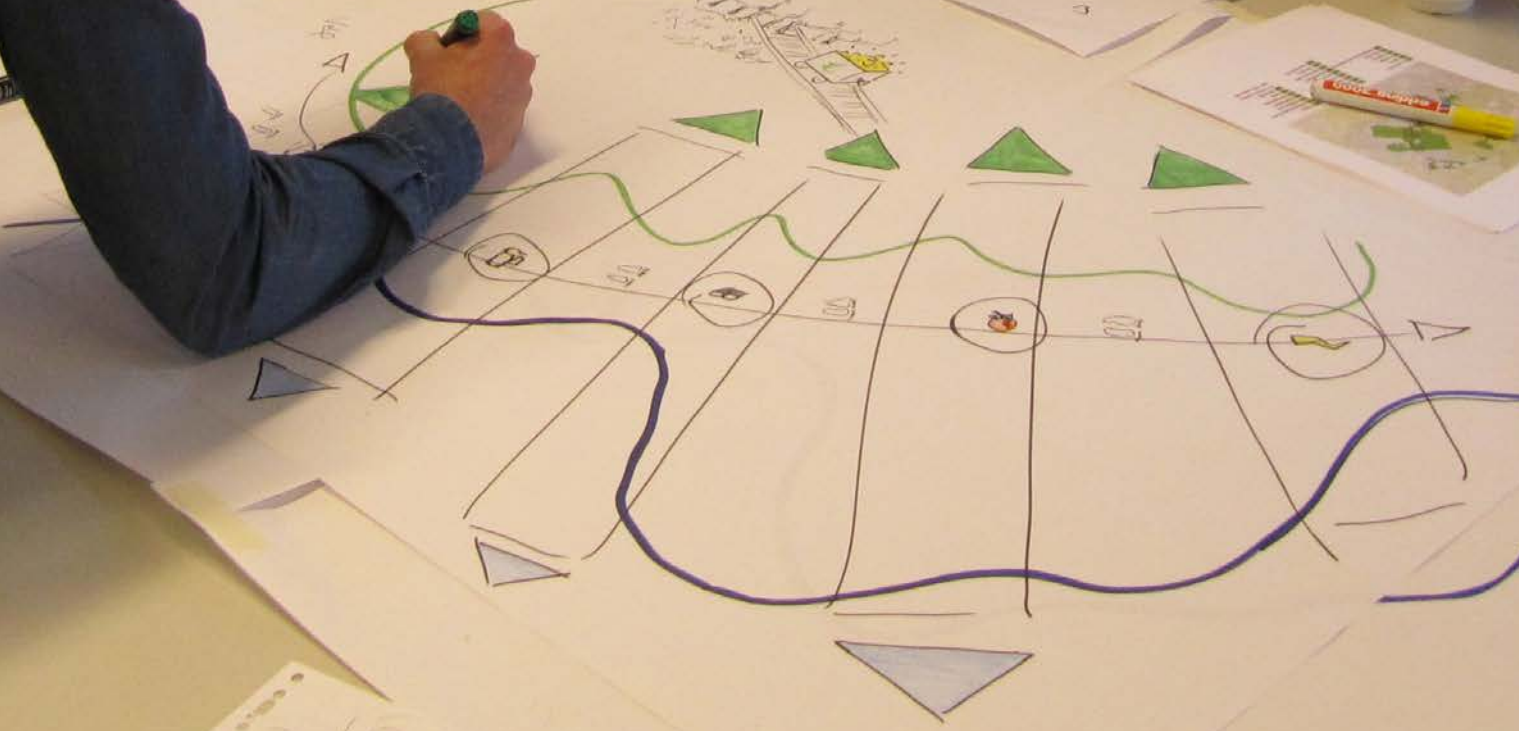
In hoofdstuk 7 is het doel en zijn de resultaten van de workshop beschreven en tot slot staan in hoofdstuk 8 de conclusies en aanbevelingen in de vorm van een strategisch advies.

Dit strategisch advies is gebaseerd op alle resultaten en bevindingen gedurende deze minor.

Dymer

Handwritten notes on a sheet of paper, including the words "Handwritten" and "Handwritten".

2.0

Methode

In dit hoofdstuk zijn globaal de methode en de stappen beschreven die er doorlopen zijn om tot dit rapport te komen. De opdracht is om een strategisch advies op te stellen voor het samenwerkingsverband Groene Vallei Veluwezoom, waarin beschreven is hoe zij in twee jaar tijd een groene economie kunnen realiseren op het grondgebied Rheden/Arnhem/Veluwezoom. Om tot dit strategisch advies te komen is onderzoek uitgevoerd, zijn producten gemaakt en zijn er workshops gehouden. De uitkomsten hiervan vormen de basis voor het strategisch advies. In dit hoofdstuk staat de methode die tijdens dit project is gehanteerd uitvoerig beschreven. Alle globale genomen stappen om tot het strategisch advies te komen zijn weergegeven in onderstaande tabel (afbeelding 1).

Na het inlezen van de opdracht is er gestart met het opstellen van een plan van aanpak (zie bijlage 1). Naar aanleiding van de uitkomsten van diverse gesprekken met de verschillende opdrachtgevers is het plan van aanpak opgesteld.

Nadat dit was goed gekeurd door het aanspreekpunt van het samenwerkingsverband Groene Vallei Veluwezoom (Ingrid Kerkhoff, beleidsmedewerker gemeente Rheden) en de interne begeleider van Hogeschool Van Hall Larenstein (Lubbert Hakvoort) is er daadwerkelijk gestart met het project.

Allereerst is het gebied verkend door middel van literatuuronderzoek en een veldbezoek. Daarna is geanalyseerd welke initiatieven er al zijn in het gebied. Om hier achter te komen zijn interviews afgenomen. Er is naar gestreefd om zo gevarieerd mogelijk verschillende partijen te interviewen, zoals

overheidsorganisaties, onderwijsinstellingen, zorginstellingen en ondernemers.

Vervolgens is de nulmeting opgesteld. Er is in kaart gebracht welke baten het landschap en de natuur in de gemeente Rheden te bieden heeft. Dit is vormgegeven door middel van literatuurstudie en ArcGIS. De baten zijn, waar mogelijk en relevant, omgezet in geldbedragen. Hierdoor is inzichtelijk hoeveel geld een bepaalde baat in het landschap van de gemeente Rheden op kan leveren. Het is niet voor alle baten mogelijk of wenselijk om er geldbedragen aan te koppelen. De bedragen zijn berekend aan de hand van literatuuronderzoek. Van alle baten die het landschap en de natuur die de gemeente Rheden te bieden heeft, zijn iconen gemaakt. Deze iconen zijn weergegeven op een kaart van de gemeente Rheden zodat visueel zichtbaar is welke baten er uit het landschap en de natuur

13

1	Inlezen opdracht (opdrachtbeschrijving, gesprek met opdrachtgevers)
2	Opstellen plan van aanpak
3	Inventariseren gebied (literatuuronderzoek, veldbezoek)
4	Huidige initiatieven inventariseren (interviews afnemen)
5	Inventarisatie baten/producten uit het landschap (nulmeting)
6	Visueel weergeven nulmeting
7	Inventarisatie van ideeën (schetsschuit, literatuuronderzoek, interviews)
8	Ideeën indelen in categorieën aan de hand van de COCD-methode
9	Selectie van 5 ideeën per categorie van de COCD-methode (in totaal 15 ideeën)
10	Geselecteerde ideeën onderbouwen met referenties (indien mogelijk)
11	Visueel weergeven van geselecteerde ideeën op groene kaart
12	Geven van een workshop waarin nulmeting en 15 uitgewerkte ideeën worden gepresenteerd. In de workshop worden de beste uitgekozen of nieuwe ideeën aangedragen door de deelnemers
13	Strategisch advies opstellen naar aanleiding van de uitkomsten van de workshop en de uitgevoerde activiteiten en opgeleverde producten
14	Alle producten en bevindingen bundelen in een integraal eindrapport

Afbeelding 1 (bron: www.cocd.org)

in de gemeente Rheden te halen zijn. In tabellen zijn ook alle baten weergegeven met (indien mogelijk) de bijhorende bedragen. De kaart met de iconen en de tabellen vormen de nulmeting. De nulmeting vormt de basis voor alle ideeën die er bedacht zijn om meer van het landschap en de natuur in de gemeente Rheden te profiteren.

Om zo veel mogelijk (met name innovatieve) ideeën te genereren over hoe er economisch gezien meer van het landschap en de natuur in de gemeente Rheden geprofiteerd kan worden, is een schetsschuit (soort workshop) georganiseerd. Studenten van de minor Landschap en Verstedelijking, de projectgroep Regge van de minor Ontwikkelingsplanologie aangevuld met docenten Ad Woudstra, Brechtje Horsten, Jos Ulijn, Daan van der Linde en Ronald Boertje van Hogeschool Van Hall Larenstein en Kim van der Leest van adviesbureau Triple E waren de deelnemers van de schetsschuit. In de schetsschuit zijn drie brainstormsessies gehouden over hoe er economisch gezien meer van het landschap en de natuur in de gemeente Rheden geprofiteerd kan worden. Dit is gedaan aan de hand van drie thema's namelijk zorgzaam landschap, kennislandschap en oogstbaar landschap. Alle ideeën zijn in drie categorieën ingedeeld aan de hand van de COCD-methode. Dit zijn de categorieën NOW, WOW en HOW. NOW ideeën zijn gewone, realiseerbare ideeën. WOW ideeën zijn originele, realiseerbare ideeën en HOW ideeën zijn originele ideeën die (nog) niet realiseerbaar zijn. Hieronder zijn de drie categorieën nog eens overzichtelijk weergegeven in de COCD-Box 9 (afbeelding 2).

Het doel van het indelen van de ideeën in categorieën aan de hand van de COCD-Box methode is om een goed overzicht te creëren van welk type ideeën er allemaal zijn. Vervolgens zijn van elke categorie vijf inspirerende ideeën uitgekozen. Deze ideeën zijn uitgekozen door middel van stemmen. Iedereen van de studentengroep Rheden kon zijn stem uitbrengen op vijf ideeën van elke categorie. Dit stemmen is gebeurt op basis van welke ideeën het meest inspirerend waren. De vijf ideeën voor elke categorie waar het meest voor gestemd is zijn verder uitgewerkt en daar zijn referenties aan gekoppeld. De 15 ideeën zijn gebundeld in een ideeënboek.

Ook zijn de vijftien inspirerende ideeën visueel weergegeven op een kaart.

Nadat de nulmeting en het ideeënboek klaar waren is een workshop georganiseerd op Hogeschool Van Hall Larenstein voor het samenwerkingsverband en overige belanghebbenden. Tijdens deze workshop heeft Martijn van der Heide van het lectoraat Geïntegreerd Natuur- en Landschapsbeheer een verhaal gehouden over ecosysteemdiensten. Vervolgens zijn de nulmeting en de vijftien inspirerende ideeën gepresenteerd. Daarna was er een interactief deel waarbij de deelnemers werden verdeeld in vier groepen. Elke groep moest één van de vijftien ideeën kiezen als beste idee, met als belangrijkste criterium dat het economisch waardevol kan zijn. In plaats van een idee te kiezen mochten de groepen ook nieuwe ideeën aandragen. Aan het einde van de workshop werd voor elke groep het gekozen of nieuwe idee opgeschreven op een poster en moesten de deelnemers (van alle groepen) een handtekening zetten op de poster met het idee dat ze het meest aantrekkelijk vonden. Dat mocht voor het idee uit de eigen groep, maar ook voor de ideeën van andere groepen. De twee ideeën met de meeste handtekeningen waren de winnende ideeën. Deze twee ideeën zijn concreet uitgewerkt.

Middels een seminar die georganiseerd is voor de studenten van de minor Landschap en Verstedelijking en de studentengroep Regge van de minor Ontwikkelingsplanologie, is de studenten gevraagd hoe de twee winnende ideeën uit de workshop verder ingevuld kunnen worden, wat nadrukkelijk is gekoppeld aan haalbaarheidsvragen. De resultaten hiervan vormen de basis voor een nieuw project wat door studenten kan worden uitgevoerd. Namelijk, hoe deze twee ideeën nou daadwerkelijk ingevuld en geïmplementeerd worden.

De uitgevoerde nulmeting, ideeënanalyse en de belangrijkste uitkomsten van de workshop en de seminar vormen de basis voor het strategisch advies. Het strategisch advies bestaat grotendeels uit de conclusies en aanbevelingen naar aanleiding van dit project. Belangrijk onderdeel van het strategisch advies, zijn projecten die aangedragen zijn,

waar andere studenten mee verder kunnen. Zodoende wordt kennisuitwisseling tussen Hogeschool Van Hall Larenstein en het samenwerkingsverband Groene Vallei Veluwezoom gecontinueerd.

De opgeleverde producten en het strategisch advies zijn gepresenteerd aan het samenwerkingsverband Groene Vallei Veluwezoom. Deze eindpresentatie is ook gehouden voor de betrokken docenten en studenten (die ook tijdens de schetsschuit en seminar mee hebben gedaan) van Hogeschool Van Hall Larenstein.

realiseerbaar (nog) niet realiseerbaar	GELE IDEEËN - ideeën voor de toekomst - intrigerend en uitdagend - rode ideeën van morgen
	RODE IDEEËN - innovatief - doorbraak - geven energie - realiseerbaar
	gewone ideeën originale ideeën

NOW

HOW

WOW

3.0

huidige situatie

In dit hoofdstuk volgt een beknopte beschrijving van het grondgebied waar het samenwerkingsverband Groene Vallei Veluwezoom voor actief is. Ook is beschreven wat de bestaande initiatieven in het gebied zijn.

3.1 Gebiedsbeschrijving

De gemeente Rheden ligt in de provincie Gelderland, ten oosten van Arnhem.

De Veluwe vormt de zuidelijke en de IJssel de noordelijke grens van de gemeente. De dorpen liggen als een gordel tussen de Veluwe en de uiterwaarden van de IJssel. In de gemeente is een grote variëteit aan landschapstypen aanwezig, namelijk stuwwallen, heuvels, bossen, heidevelden, stuifzanden en beken op de Veluwezoom. Daarnaast zijn er de IJsseluiterwaarden met graslanden en akkers. Dit gebied kenmerkt zich door openheid. Er zijn veel akkers en graslanden aanwezig, omzoomd door houtwallen, hagen en knotbomen. Tussen de Veluwezoom en de IJsseluiterwaarden ligt er een gordel van dorpen en eeuwenoude landgoederen met kastelen en prachtige tuinen.

3.2 Bestaande initiatieven

Om dubbel werk te voorkomen zijn de bestaande initiatieven achterhaald met interviews. Helaas is het niet gelukt om alle betrokken partijen te interviewen. Dit is overzicht is dus niet geheel compleet. De belangrijkste initiatieven komen in de interviews echter wel naar voren.

De geïnterviewde personen zijn:

H. Tiemens - Wethouder gemeente Rheden

P. Oversteegen - V.O.F. en Toeristisch Platform Zuidoost Veluwezoom

H. van Haeren - Opleidingsdirecteur Tuin en Landschapsrichting, Hogeschool VHL

A. Fennema - Rentmeester Landgoed Middachten

R. Heuvelink - Directeur Stichting Buitenbeheer

J. Opdam - Heijmans sport & groen

J. Spanbroek - Hoofd van de Spelerij

P.R. van der Zouw - Hoofd parkbeheer landgoed Rhederoord

Alle initiatieven van deze personen op het gebied van groene economie zijn opgenomen in bijlage 2.

4.0

Nulmeting

De nulmeting bestaat uit een tabel van achtereenvolgens: 25 baten, landschapselementen die bij deze baten horen en het areaal wat van deze elementen aanwezig is in de gemeente Rheden (zie bijlage 3).

Deze baten zijn aan de hand van iconen op een kaart weergegeven (zie bijlage 4). Onderstaande tabel (afbeelding 3) laat de baten zien die verder uitgewerkt zijn in gemiddelde monetaire waarden per hectare en wat de scenario-opbrengst is van deze baat voor de hele gemeente. Al deze baten (behalve biomassa) zijn terug te vinden in de inspiratie-ideeën in hoofdstuk 5.3. De 25 baten, bijbehorende landschapselementen en de monetaire waarden die hieraan gekoppeld kunnen worden zijn gebaseerd op een handboek van het ministerie

LNV over Ecosysteemdiensten* (Ruijgrok 2006). De arealen per landschapselement zijn gebaseerd op kaartinformatie van het computerprogramma Geographic Information Systems (GIS ArcMap 2006).

Discussiepunt bij ecosysteemdiensten is of natuur wel aan geld gekoppeld moet worden. "Daar zit een spanningsveld tussen iets moois creëren of je ziel verkopen" (Dick Melman, Alterra-wetenschapper en gastspreker op VVA-jaarcongres Natuurwaarde Verzilveren 2011). Daarnaast zijn professionals er zelf nog steeds niet over uit wat nu echt de beste manier is om ecosysteemdiensten in monetaire waarden uit te drukken (Martijn van der Heide).

4.1 Hout (productiedienst)

Volgens het landschapsontwikkelingsplan

19

Baat uit natuur/landschap	Landschap	Ha	Euro	Totaal in euro's
Hout	Bos	3336	4950/ha	16,5 miljoen
Voedsel (wild)	Bos/wei-land/heide	6149	27/ha	166.000/jr
Energie uit biomassa	Totaal	4019		297.561/jr
	Grasland	2082	99/ha/jr	206.118/jr
	Naaldbos	739	108/ha/jr	38.310/jr
	Heide	731	99/ha/jr	72.369/jr
	Loofbos	467	68/ha/jr	15.243/jr
Bescherming tegen ziekten en plagen door biologische controle	Bouwland naast bossage	284	1418/ha/jr (mais) 1430/ha/jr (tarwe)	LSB (specifiek ha mais) LSB (specifiek ha tarwe)
	Fruittwekerijen naast bossage	4	12000/ha/jr (appels)	LSB (specifiek ha mais)
Schone lucht via fijnstofafvang en NOx-/SO2 opname	Totaal			503/p/jr
	Naaldbos	739	18793/ha/jr	315/p/jr
	Heide	731	4200/ha/jr	70/p/jr
	Loofbos	467	11093/ha/jr	118/p/jr
Dagrecreatie	Totaal	6189		
	Bos	3210	3,15/ha/dag	10112/dag
	Agrarisch landschap	2280	0,65/ha/dag	1482/dag
	Heide	699	2,10/ha/dag	1468/dag

Kg= kilogram; p= persoon; ha= hectare; jr= jaar; SOx= zwavel(di)oxide; NOx= stikstof(di)oxide; LSB= locatie specifiek bepalen

afbeelding 3: Belangrijkste resultaten nulmeting

(Marcelis Wolak Landschapsarchitectuur 2007) dat de gemeente Rheden en Rozendaal hebben opgesteld in 2007 zijn landbouw en bosbouw de grootste economische dragers voor de landgoederen. 40% van de gemeente Rheden bestaat uit bosareaal.

De totale opbrengst van 16,5 miljoen euro voor hout, vraagt om het kappen van alle bomen in de gemeente Rheden. Dit is natuurlijk een extreem scenario, wat nooit te realiseren valt met de ecologische bescherming en de eisen van het FSC-keurmerk die de gemeente Rheden hanteert.

Voor kleinschalige houtproductie kunnen deze waarden wel een indicatie bieden.

4.2 Voedsel (productiedienst)

Naast de bosbouw blijkt ook de jacht van wezenlijk belang voor de traditionele landgoederen, blijkt uit het landschapsontwikkelingsplan (Marcelis Wolak Landschapsarchitectuur 2007).

Het potentiële jachtgebied in de gemeente Rheden bedraagt ongeveer 70 %, inclusief bos.

Maar voedsel dat uit het landschap gehaald kan worden bestaat uit meer dan alleen wild, zo laat bijvoorbeeld het bedrijf Casa Foresta met zijn paddenstoelenoogst zien.

Helaas zijn over deze verborgen baten nog geen waarden bekend.

4.3 Energie uit biomassa (productiedienst)

Uit het onderzoeksrapport Rheden op weg naar CO₂-neutraliteit, blijkt dat de grootste kansen voor CO₂-reductie liggen bij; energiebesparing in de bouw, zonne-energie en biomassaenergie (de Bie 2011). Voor de berekening van biomassa-inkomsten wordt 2/3de deel van het bos niet meegerekend, omdat dit aangegeven staat als gemengd bos, in plaats van specifiek als naald- of loofbos (voor naald- en loofbos zijn verschillende cijfers beschikbaar).

Uit het onderzoek over CO₂-neutraliteit blijkt maar 48% van het bos geschikt te zijn voor het genereren van biomassa; de totale monetaire waarden voor bos zijn daarom gehalveerd (voor heide en grasland is de potentie nog onbekend).

4.4 Bescherming tegen ziekten en plagen door biologische controle (regulerende dienst)

De gemeente Rheden richt zich onder andere op een toename van natuurgericht beheer van landbouwgrond en het uitbreiden of terugbrengen van bijvoorbeeld hagen en houtwallen (Marcelis Wolak Landschapsarchitectuur 2007). Houtige landschapselementen en bos brengen een verhoogde biodiversiteit met zich mee en daardoor ook meer vogels en insecten die de veroorzakers van ziekten en plagen bij landbouwgewassen opeten.

Bij deze baat wordt gerekend in specifieke gewassen, waar het programma ArcGIS geen informatie over beschikbaar heeft. Om het exacte aandeel mais, tarwe en appels van het areaal bouwland in de gemeente Rheden vast te stellen, is dus aanvullend onderzoek nodig.

4.5 Schone lucht via fijnstofafvang en NO_x-/SO₂ opname (regulerende dienst)

Vanwege de vele zorginstellingen in de gemeente Rheden, hebben Menzis en Van Hall Larenstein al eerder onderzoek gedaan naar de combinatie van groen en gezondheid (zie hoofdstuk 3, interview met Harriët Tiemens) . Nog meer onderzoek naar dit thema bleek wenselijk. Daarnaast besteedt de gemeente aandacht aan het onderwerp luchtkwaliteit bij plannen in de ruimtelijke ordening of het verkeer, zo blijkt uit het milieu- en bouwjaarprogramma 2011.

De natuurtypen bos en heide zorgen voor schone lucht door stofdeeltjes en stikstofdioxide af te vangen. Stofdeeltjes en stikstofdioxide in de lucht zorgen voor gezondheidsschade en vormen daarmee indirect een dokterspost.

De besparing van dokterskosten voor het complete heideareaal is alleen gedeeld door de 44044 inwoners in de gemeente Rheden, hierbij is dus geen rekening gehouden met bezoekers.

4.6 Dagrecreatie (culturele dienst)

Volgens cijfers van Natuurmonumenten (natuurmonumenten.nl) is de Posbank, grenzend aan Rheden, de grootste trekpleister van Nationaal Park Veluwezoom. Zo trekt de Posbank ruim 2 miljoen bezoekers per jaar.

De potentiële opbrengsten voor dagrecreatie worden berekend aan de hand van opvangcapaciteit aan bezoekers en 10% van wat per bezoeker uit wordt gegeven (dit is de uiteindelijke winst die de ondernemer maakt

na het aftrekken van de kosten).
Onder recreatiegebied zijn de groene percelen gerekend die aan wegen of paden grenzen.
De gemiddelde inkomsten over wandelaars en fietsers zijn bij elkaar opgeteld.
Punt van kritiek is dat het rapport over ecosysteemdiensten ook bij dagrecreatie werkt met landschapstypen, terwijl de ontsluiting van een gebied in dit geval een belangrijkere rol speelt.

5.0

Ideeënanalyse

Om zo veel mogelijk (met name innovatieve) ideeën te genereren, is een schetsschuit (soort workshop) georganiseerd. De deelnemers werden vooraf geïnformeerd over de huidige situatie van het gebied. Kim van der Leest, van adviesbureau Triple E, en Daan van der Linde, de coördinator van de minor, gaven inspirerende presentaties. Met behulp van de basisinformatie over het gebied en de presentaties konden deelnemers starten met de brainstormsessies. De brainstormsessies gaven de deelnemers de mogelijkheid om 'out of the box' oplossingen te bedenken.

Aan de hand van de thema's zorglandschap, kennislandschap en oogstbaar landschap, werden de deelnemers gestimuleerd om na te denken over de toepassing van zorg in het landschap, hoe het landschap kan bijdragen aan kennis en hoe het landschap gebruikt kan worden voor productieve doeleinden. De deelnemers werden verdeeld in drie groepen. Elke groep heeft, onder begeleiding van een lid van de projectgroep, een kwartier nagedacht over elk thema.

Alle ideeën die de brainstormsessies hebben

opgeleverd zijn aangevuld met ideeën van de studenten van de projectgroep (zie bijlage 5). De verkregen informatie was noodzakelijk voor het vervolg van het onderzoek.

5.1 Ingedeelde ideeën in categorieën van COCD-methode

Tussen alle ideeën zaten een aantal die niet haalbaar waren en veel ideeën waren niet innovatief, er waren echter ook een aantal innovatieve, haalbare ideeën.

Om overzicht in het type ideeën te krijgen, zijn de ideeën ingedeeld in categorieën aan de hand van de COCD-Box methode (zie hoofdstuk 2 voor nadere uitleg van deze methode). In bijlage 6 staan de ideeën schematisch ingedeeld in categorieën.

5.2 Geselecteerde ideeën

Deze vijf ideeën zijn verder uitgewerkt en daar zijn referenties aan gekoppeld. De 15 ideeën zijn hiernaast in afbeelding 4 schematisch weergegeven. De ideeën zijn verder toegelicht en geïllustreerd in een ideeënboek in bijlage 7.

5.3 Referenties

Om een beeld te geven van wat de vijftien geselecteerde ideeën op kunnen leveren, zijn in bijlage 8 een aantal referenties beschreven. Waar mogelijk is ook een inschatting gemaakt van het bedrag dat per idee gegenereerd kan worden.

15 Inspirerende ideeën	
1	Landschapsbarbecue
2	Houtige natuurproducten oogsten
3	Voedsel kweken op landgoed
4	Speelbos
5	Calorieënroute
6	Opleiding op landgoederen
7	Grijze kennis oogsten
8	Big-five van de Veluwezoom
9	Zorgvoorzieningen in buitenlucht
10	Boomkroonpad
11	Natuurgerichte uitvaart
12	Adopteer een hert/ree
13	Parkeerplaats Rijnstate
14	De groene kantine
15	Boomhutverhuur

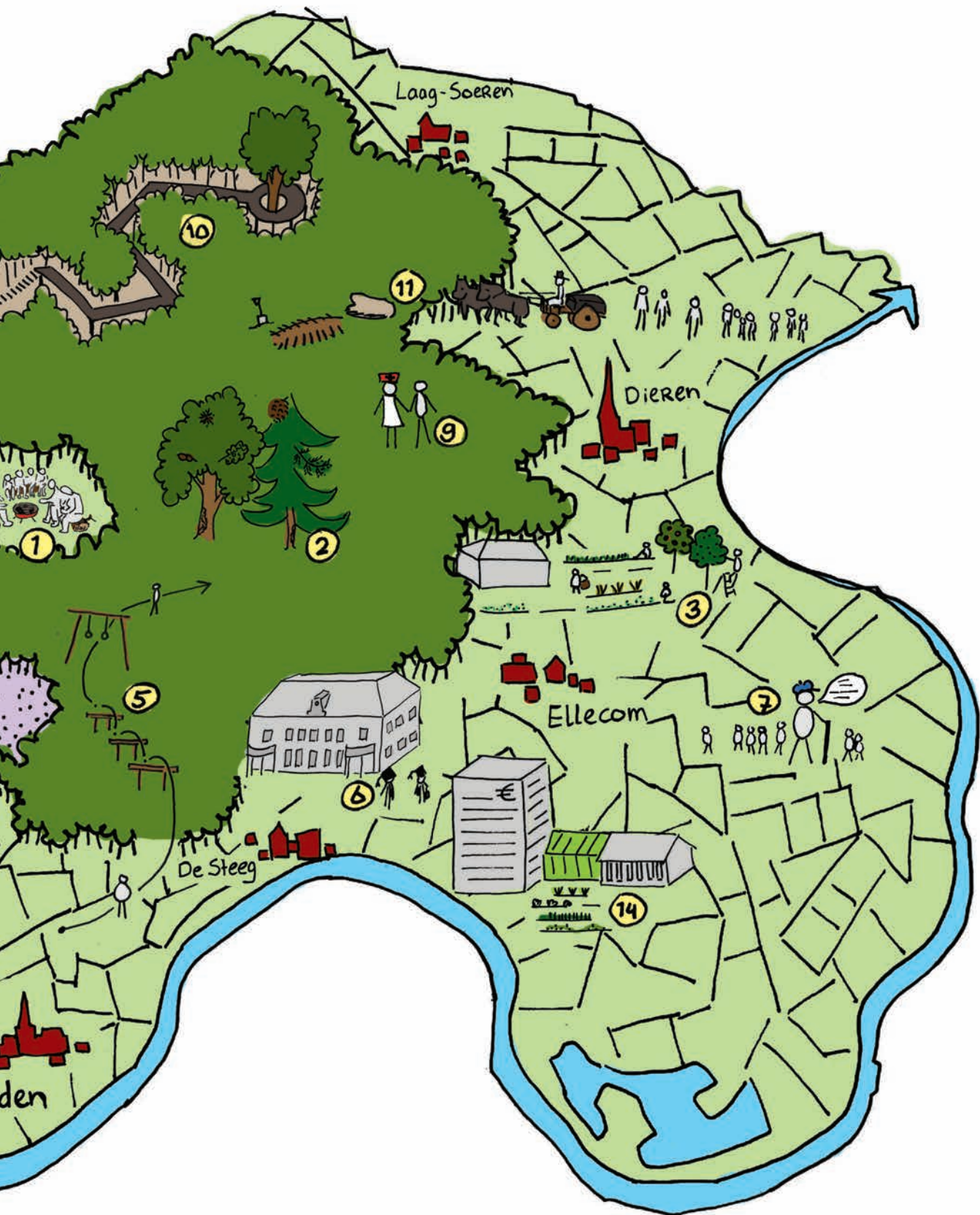
afbeelding 4: 15 ideeën

Inspirerende ideeënkaart Gemeente Rheden

Gemaakt door: Babette Groenland

1. Landschapsbarbecue
2. Houtige natuurproducten oogsten
3. Voedsel kweken op landgoed
4. Speelbos
5. Calorieën- route
6. Opleiding op landgoederen
7. Grijs kennis oogsten
8. Big-five van de Veluwe (zoom)
9. Oogsten Veluwse buitenlucht
10. Boomkroonpad
11. Natuuregerichte uitvaart
12. Adopteer een hert/ree
13. Parkeerplaats Rijnstate
14. Groene kantine
15. Boomhut verhuur

Laag-Soeren

Dieren

Ellecom

De Steeg

den

10

11

9

1

2

5

6

3

7

14

6.0

Workshop & seminar

In dit hoofdstuk zijn de uitkomsten van de workshop en de seminar beschreven. De workshop is georganiseerd om de gemaakte producten te presenteren, de belanghebbenden te inspireren en de opdrachtgevers betrokken te houden bij het project en de werkzaamheden. De workshop heeft op woensdag 14 december plaatsgevonden voor verschillende partijen binnen (en buiten) samenwerkingsverband Groene Vallei Veluwezoom.

Het doel van deze workshop was om belanghebbenden in het gebied te inspireren tot het uitdenken en/of oppakken van nieuwe initiatieven.

6.1 Uitkomsten workshop

Het concept/idee dat tijdens de workshop het meeste draagvlak kreeg was 'Het Groene Energiepark' van groep 4 (Jan Jacob Dubbelhuis, Jos Spanbroek, Cees Ursum, Pieter Dijk en Dennis Westerhof). 'Het Groene Energiepark' omvat een energiewinningconcept in de uiterwaarden bij het gebied van de steenfabriek tussen Velp en Rheden. Hierbij is het idee om de potentiële energie in het gebied te benutten door het plaatsen van watermolens, zonnepanelen en windmolens. Dit concept zou ondersteund kunnen worden door scholen en als voorbeeld kunnen dienen voor de rest van Nederland.

Andere concepten/ideeën (uitgewerkt per groep) zijn;

Groep 1: (Daan van der Linde, Marjon Weijzen, Jacqueline Spijkerboer, Syne Fonk, Bas Roodberge, Antoine Theunissen en Wietse W Hermanns) kwam met het nieuwe idee om met behulp van verwondering van het groen op verschillende vlakken, mensen in verschillende levensfasen aan te spreken. De

15 ideeën die gepresenteerd waren vormden hiervoor de basis.

Groep 2: (Roos van Doorn, Ronald Boertje, Geerd Wyrdeman, Annemartien van Hoecke, Fabian Bovenlander, Chris Zevenhoven) kwam met het idee om de bewoners van het gebied meer te betrekken bij het gebruik van het landschap en daar samen meer van te profiteren. Daar zou een keurmerk aangekoppeld kunnen worden.

Groep 3: (Martijn van der Heide, Rudolf Heuvelink, Evert van Eindhoven, Mike Hoose, Jesse de Muijnck) vond de bestaande ideeën uit de presentatie 'Natuurgerichte uitvaart' en 'Boomhutverhuur' het beste, aangezien deze het gemakkelijkst geïmplementeerd kunnen worden.

Verder werd er geconcludeerd dat de vijftien gepresenteerde ideeën uit te voeren zijn, maar dat ze sterker worden als ze gecombineerd worden. Ook werd geconcludeerd dat water een belangrijke rol speelt in de gemeente Rheden en extra aandacht verdiend.

6.2 Uitkomsten seminar

De seminar is op 10 januari georganiseerd voor de studenten van de minor Landschap en Verstedelijking en de studentengroep Regge van de minor Ontwikkelingsplanologie. De studenten werd gevraagd hoe de uitkomsten van de workshop verder ingevuld kunnen worden, wat nadrukkelijk is gekoppeld aan haalbaarheidsvragen.

Het doel van de seminar was om de uitkomsten van de workshop verder uit te werken voor een volgend pilotproject.

Het EnergiePark

In de workshop ontstond het idee energiepark. De slogan 'Rheden geeft je energie!' volgde al snel. Dit Thema werd aan het einde van de avond als beste gekozen door de aanwezige partijen.

Het thema omvat onder andere een energiewinningsconcept in de uiterwaarden bij het gebied van de steenfabriek tussen Velp en Rheden. Hierbij is het idee om de potentiële energie in het gebied te benutten door het plaatsen van watermolens, zonnepanelen, biomassa en windmolens. Ook de aanwezige snelwegen zouden in de toekomst energie kunnen opleveren. Energiewinning is immers een van de concreetste voorbeelden van een ecosysteemdienst. Volgens de aanwezigen was de oude steenfabriek Riverstone een perfecte startlocatie voor dit thema. De gemeente Rheden kan met dit idee zijn intenties voor het streefbeeld van CO₂-neutraliteit voortzetten en voorloper worden in duurzaamheid en innovatief energiegebruik.

Het idee is veel breder dan alleen energiewinning. De scholen in de omgeving kunnen in dit thema een belangrijke rol vervullen. Bij Groenhorst, Helicon en Van Hall Larenstein staat het landschap al centraal. Projecten zullen meer en meer in de directe omgeving worden uitgevoerd, om de betrokkenheid van de studenten met de omgeving te vergroten. De gemeente kan zo meer profiteren van de groene studenten

die hier in de regio te vinden zijn.

Ook de koppeling tussen mens en natuur is in dit thema belangrijk. De slogan 'Rheden geeft je energie!' is ook hier van toepassing. Deze baten zijn niet direct uit te drukken in geld, maar in bijvoorbeeld geluksgevoel, spiritualiteit en beleving. Van natuur krijg je nieuwe energie en het is beter voor je gezondheid. Zorginstaties (zoals het ziekenhuis in Velp) kunnen, eventueel met behulp van de groene scholen onderzoeken hoe de natuur in de omgeving het verblijf van de patiënten kan verbeteren.

De gemeente wordt zo aantrekkelijker voor innoverende en creatieve bedrijven, vanwege de ruimte voor grote en kleine projecten op het gebied van energie en groen.

Groene energie staat hoog in het vaandel. Als de gemeente Rheden koploper wordt in de sector groene energie zal dat ook de plaatselijke bewoner een beter gevoel geven. Verder zou het meer bewoners kunnen aantrekken.

Groene Levenscyclus

De Groene Levenscyclus wordt weergegeven als een aaneenschakeling van verschillende kleine projecten die te maken hebben met beleving in het groen, aansluitend op de verschillende levensfasen van een mens. Grofweg zijn de thema's van deze levensfasen: levensbegin, educatie, vrije tijd, zakenwereld, vergrijzing en levenseinde.

Een concreet voorbeeld van een project, dat gekoppeld kan worden aan een levensfase, is de 'geboorteboom' (of het 'geboortebos'), wat inhoudt dat de ouders van een pasgeboren kind een boom kunnen planten (in een bos/park) die blijft staan tot de dood van deze persoon. Wanneer deze persoon sterft, kan het hout van de boom verwerkt worden in een grafkist (Cradle to Grave, mogelijk gecombineerd met natuurbegraven).

Andere voorbeelden zijn; de groene BSO (buitenschoolse opvang die in de open lucht plaats vindt) en de wandelApp (wordt momenteel aan gewerkt door het IVN, die graag studenten zou inzetten om de App uit te testen).

- De kosten voor het planten van een 'geboorteboom', inclusief beschermend gaas en dergelijken, bedragen naar schatting 80 euro, ervan uitgaande dat de afnemers de boom zelf planten. Daarnaast moet de uitvoerende partij zorgen voor de communicatie naar potentiële afnemers en een of meerdere stukken grond waar de bomen geplant kunnen worden.

Om winst te maken met dit concept, zou er zo'n 100 euro per geboorteboom gevraagd moeten worden.

Het 'geboorteboom'- project zou opgepakt kunnen worden door onder andere; de gemeente, Natuurmonumenten/ Staatsbosbeheer, Rijkswaterstaat, uitvaartondernemers en timmermannen. Het IVN Oost-Veluwe heeft contact met een (of meerdere) organisatie(s) die stukken grond bezitten waar de aanplant van (extra) bomen gewenst is.

- Voor de Groene BSO is onder andere speelruimte buiten nodig, een binnenspeelruimte voor bij slecht weer (zoals een leegstaand cultuurhistorisch pand), gespecialiseerde begeleiders, een goede bereikbaarheid en bepaalde vergunningen. De groene BSO zou opgezet kunnen worden door het SKAR (kinderopvang) en het IVN zou hiervoor educatief materiaal aan kunnen dragen.

Wil de Groene Vallei het overkoepelende thema Groene Levensloop gaan gebruiken, dan is het van belang dat het thema als beeldmerk wordt neergezet. Dit zou door de gemeente gedaan kunnen worden in samenwerking met een marketingbureau en groene scholen. Ook hierbij geldt weer het belang van één persoon die coördineert en inspireert.

7.0

Strategisch advies

Dit onderzoek is gebaseerd op de onderzoeksvraag: Hoe kan het samenwerkingsverband Groene Vallei Veluwezoom economisch gezien profiteren van het landschap en natuur in de gemeente Rheden? De conclusies en aanbevelingen vormen samen het strategisch advies.

7.1 Conclusies

Uit de resultaten van het onderzoek en de workshop 'Het groene goud', is te concluderen dat het landschap zich uitstekend leent voor mogelijkheden om energie op te wekken of de mens te begeleiden in verschillende fasen in hun leven. Dit zijn de twee pilotprojecten die uit de workshop 'Het groene goud' zijn voortgekomen.

De pilotproject 'Energiepark' omvat groene energie dat wordt opgewekt met behulp van natuurlijke krachtbronnen die het gevarieerde landschap in de gemeente Rheden te bieden heeft. De rivier de IJssel, de beken en het

reliëf lenen goede mogelijkheden om energie op te wekken. Voorbeelden hiervan zijn waterkracht, windenergie, zonne-energie en biomassa.

Het pilotproject 'levenscyclus' omvat het concept dat in iedere levensfase van de mens het landschap en de natuur een belangrijke rol speelt. Hierdoor worden mensen nauwer bij de natuur betrokken en kunnen natuur beherende organisaties en ondernemers economisch profiteren van de activiteiten die de mensen in elke levensfase uitvoeren.

Het project heeft niet alleen geleid tot fysieke resultaten, maar heeft het samenwerkingsverband in beweging gebracht en geënthousiasmeerd. Mede hierdoor is er positieve energie vrijgekomen waarmee de partijen verder kunnen met de pilotprojecten en zodoende economisch van het groene goud kunnen profiteren.

7.2 Strategisch advies

Aan de hand van de nulmeting kan worden geconcludeerd dat het groen in de gemeente Rheden genoeg baten bevat waarvan economisch kan worden geprofiteerd. Potentiële initiatiefnemers moeten worden verleid om het groene goud te benutten met als voorbeeld het opstarten van de twee pilotprojecten (Energiepark en Levenscyclus). Om het strategisch advies concreet te maken zijn de volgende aanbevelingen van toepassing.

7.3 Aanbevelingen

De aanbevelingen zijn gericht op het verder helpen van de partijen in hun zoektocht naar het groene goud en samenwerkingen die daartoe leiden en gericht op een eventueel vervolgonderzoek.

- Hogeschool Van Hall Larenstein

moet zich actief blijven inzetten om binnen een termijn van twee jaar met studenten de twee pilotprojecten 'Energie eiland' en 'Levenscyclus' concreet te maken en zorgen dat deze uitgevoerd worden.

- Om de pilotprojecten van de grond te krijgen en potentiële initiatiefnemers te stimuleren is het raadzaam dat de gemeente Rheden deze projecten zo veel mogelijk ondersteunt.

- Het is wenselijk dat wanneer er bij de gemeente concrete plannen liggen omtrent initiatieven waar burgers en ondernemers bij betrokken kunnen worden, deze middels een referendum of inspraakavond hiervan worden geïnformeerd. Tijdens de workshop is gebleken dat hier vraag naar was onder enkele partijen.

- Er moet een businessplan komen voor

de twee pilotprojecten. Hierin moet duidelijk worden beschreven hoe de pilotprojecten uitgevoerd kunnen worden, wie het uit kunnen voeren en wat het op kan leveren. Dit kan potentiële initiatiefnemers aantrekken. Het businessplan kan uitgevoerd worden door studenten van Hogeschool Van Hall Larenstein als eventueel vervolgonderzoek.

- Er moet een streekmerk komen voor de Groene Vallei. Hiermee kan worden aangetoond dat producten uit de Groene Vallei streek komen. De pilotprojecten dienen onder dit streekmerk te worden geplaatst en kunnen zodoende een beeldmerk geven naar de rest van Nederland. Dit kan de bekendheid van de pilotprojecten vergroten en zodoende potentiële initiatiefnemers aantrekken en zo kan de werkgelegenheid in de gemeente Rheden vergroot worden.

- De Rabobank in de gemeente

Rheden moet benaderd worden als sponsor voor de pilotprojecten. Dit levert financiële ondersteuning op voor het uitvoeren van de pilotprojecten en kan voor de Rabobank de naamsbekendheid en betrokkenheid in de regio versterken.

- Om de pilotprojecten uit te voeren is het van belang dat er een persoon wordt aangewezen die het voortouw neemt. Dit kan iemand uit het samenwerkingsverband zijn, maar ook een externe persoon. Deze persoon informeert, convergeert en stimuleert de besluitvorming.

Bronvermelding

Literatuur

Ruijgrok E.C.M., Bel D.J.F. (november 2006) Kentallen Waardering Natuur, Water, Bodem en Landschap Ministerie van LNV; Rotterdam.

de Bie, Yvonne (augustus 2011) Rheden op weg naar CO₂-neutraliteit, Ecofys; Utrecht.

Marcelis Wolak Landschapsarchitectuur (mei 2007), Landschapsonwikkelingsplan Rheden - Rozendaal (Deel 1 Inventarisatie en analyse), Doorwerth

Computerprogramma

GIS ArcMap (2006)

Websites

[<http://www.cocd.org/nl/node/53>]

http://www.rheden.nl/Over_Rheden/Statistische_Gegevens/Statistische_gegevens, geraadpleegd op 12-12-2011

<http://www.natuurmonumenten.nl/>

<http://www.amsterdamsebos.nl/organisatie/regels>

<http://www.rennestreekproducten.nl/bbq-pakketten.html>

<http://taribush.nl/>

<http://www.bosgroepen.nl/p213/streekeigen-hout>

<http://www.streekeigenhout.nl/twente/index.html>

<http://www.ommuurdetuin.nl/>

<http://www.speeldernis.nl/>

<http://www.staatsbosbeheer.nl/activiteiten/balij/speelbos%20de%20balij.aspx>

<http://www.natuurlijk.nl/salland/hellendoorn/speelbospad.htm>

<http://www.uitmetkinderen.nl/pages/Speelbos-Boeverijen.htm>

<http://www.standing-strong.com/in-de-media/buiten-fitness-interview>

<http://www.aocterra.nl/mbo/mbo-opleidingen/surprising-nature/tuin-park-landschap.html?cId=Praktijk>

http://www.movisie.nl/onderwerpen/effectieve_interventies/Verkenning_vitale_ouderen.pdf

<http://www.scoordegrotevijf.nl/>

http://www.nmegelderland.nl/detail_press.phtml?act_id=19794&username=guest@domain.ext&password=9999&publish=Y&username=guest@domain.ext&password=9999&groups=NMEGLD&keywords

<http://buildingsenses.wordpress.com/2010/10/15/wat-is-een-healing-environment/>

<http://www.staatsbosbeheer.nl/activiteiten/hondsrug/boomkroonpad.aspx>

www.natuurbegraafplaatsreiderwolde.nl

<http://www.trouw.nl/tr/nl/4332/Groen/article/detail/1856115/2011/03/06/Vossenburcht-live-te-volgen-op-internet.html>

<http://www.beleefdelente.nl/>

http://www.wnf.nl/nl/shop_fun/adopteer_een_dier/

<http://www.facility-info.com/products/beplanting/healing-garden-voor-vlietland-ziekenhuis-14882>

http://english.minlnv.nl/portal/page?_pageid=116,1641053&_dad=portal&_

schema=PORTAL&p_news_item_id=2002320
<http://www.jma.org/jma-at-school/projecten/green-canteen>
<http://www.boomhutvakantie.nl/>

Mondelinge bronnen

Harriët Tiemens, Wethouder gemeente Rheden, 12-10-11
Peter Oversteegen, V.O.F. en Toeristisch Platform Zuidoost Veluwezoom, 18-10-11
Hans van Haeren, Opleidingsdirecteur Tuin en Landschapsrichting , Hogeschool VHL, 18-10-11
Age Fennema, Rentmeester Landgoed Middachten, 18-10-11
Rudolf Heuvelink, Directeur Stichting Buitenbeheer, 18-10-11
Jos Opdam, Heijmans sport & groen, 20-10-11[Zacht einde]Paul-Robert van der Zouw, Hoofd parkbeheer landgoed Rhederoord, 18-10-11
Jos Spanbroek, Hoofd Spelerij, 18-10-11
Dick Melman, Alterra-wetenschapper en gastspreker op VVA-jaarcongres Natuurwaarde Verzilveren, 25 november 2011
Martijn van der Heide, Lectoraat geïntegreerd natuur en landschapsbeheer. Diverse malen gesproken gedurende het project.
Ronald Boertje, Projectleider Mijn Groene Vallei (Hogeschool Van Hall Larenstein)